

KATARINA PAVLOVIĆ

Osnivanje i pokušaj stvaranja prvog Muzeja jugoslavenske savremene umetnosti

Jedna od mnogobrojnih posledica za našu umetnost neizmerno značajne I jugoslovenske umetničke izložbe, održane u Beogradu od 18. septembra do 18. oktobra 1904. godine, bila je i osnivanje prvog muzeja jugoslovenske savremene umetnosti. Taj muzej je pod imenom Jugoslovenska umetnička galerija osnovan u Beogradu 19. novembra 1904. godine, a istovremeno su za njega nabavljene i umetnine sa I jugoslovenske umetničke izložbe.

U trenutku osnivanja ministar prosvete odobrio je i pravila novoformirane Jugoslovenske umetničke galerije. Danas tih petnaest pravila svedoče da je postojao jedan ozbiljan plan o stvaranju jedne muzejske institucije koja će zaista predstavljati muzej savremene umetnosti naših naroda. U tim pravilima predviđeno je apsolutno sve što je potrebno da bi se mogla stvoriti jedna bogata, u pravom smislu reči, dragocena, umetnička zbirka. Jugoslavenska umetnička galerija osnovana je pri Narodnom muzeju u Beogradu, ali sa ciljem da se s vremenom izdvoji u samostalnu kulturnu instituciju. A dotle je uprava Narodnog muzeja trebalo da se stara o svim poslovima galerije i da za nju vodi posebne računarske knjige i poseban inventar umetničkih predmeta.¹

Fundus galerije činile su sledeće slike: »Pasije« Ivana Angelova, »Sa otoka Čiova« i »Sa Malog Lošinja« Menzija Clementa Crnčića, »Na kanalu« Emanuela Vidovića, »Sa Marjana« Tomislava Krizmana, »Iz hrvatskog primorja« Bele Čikoša Sesije, »Predeo iz Hrvatske« Otona Ivekovića, »Taština« Celestina Medovića, »Kostanjevački put« Antona Gvajca, »U šumi« Josifa Zolje, »Na bregu« Riharda Jakopiča, »Selo Okulis« Ivana Grohara, »Breze u magli« Matije Jame, »Svetiteljka« i »Predeo« Ferda Vesela, jedan »Portret« Josifa Danilovca i »Portret Feliksa Kanica« Steve Todorovića; kao i dve skulpture: »Na grobu mrtvih ideala« Ivana

Meštrovića i »Zmaj Jovan Jovanović« Rudolfa Valdeca. Sva ova dela bila su izložena na I jugoslovenskoj umetničkoj izložbi u Beogradu, a kupljena su sredstvima koja je u prvom redu dala srpska država, i to 6 000 dinara, zatim Zadužbina Ilije Kolarca 2 000 dinara i beogradski trgovac Luka Celović 150 dinara. Za ugled koji je galerija u prvim danima svoga postojanja uživala u beogradskim umetničkim krugovima važno je napomenuti da je poznati beogradski slikar Steva Todorović poklonio svoju sliku »Portret Feliksa Kanica«. Svi ti eksponati stavljeni su, kako piše Miloje Vasić, »u jednu skromnu sobicu u zgradi Narodnog muzeja«. Ali, ipak su bili izloženi i pored njih je pisalo da su vlasništvo Jugoslovenske umetničke galerije.² Početak skroman, ali početak koji je mogao da ulije nadu da će se član 3. Pravila Jugoslovenske umetničke galerije u Beogradu i ostvariti. Taj član glasi: »Za Jugoslovensku Umetničku Galeriju nabavljaju se prvenstveno ona dela koja su izlagana na jugoslovenskim umetničkim izložbama; ali u nedostatku tih izložaba, a srazmerno materijalnim sredstvima same Galerije, mogu se uslovno naručivati umetnička dela u onih jugoslovenskih umetnika koji se svojim radom i kao umetnici i kao privatni ljudi budu odlikovali kao prijatelji ideje jugoslovenske kulturne zajednice; nu i takva umetnička dela definitivno se otkupljuju i u Galeriji izlažu tek pošto su prethodno bila izložena u ma koja od četiri priznata jugoslovenska centra (tj. Beogradu, Sofiji, Zagrebu i Ljubljani), kako bi se o njihovoj umetničkoj vrednosti mogla izjasniti i javna kritika«. Da se budućnost ove muzejske institucije veoma brižljivo planirala, svedoči deo člana 5. koji dalje citiramo: »...pošto Jugoslovenska Umetnička Galerija ima da neguje i potpomaže napredovanje jugoslovenske umetnosti, u Jugoslovenskoj Umetničkoj Galeriji ne mogu se izlagati poklonjena umetnička dela, ako su ta dela namenjena Galeriji bez

¹ Dr Miloje M. Vasić, Jugoslovenska umetnička galerija u Beogradu, Srpski književni glasnik, knj. XV, br. 2, 16. VII 1905, str. 99—109.

² —, Jugoslovenska galerija, »Politika«, 10. X 1904; —, Kraljeva pažnja prema Jugoslovenskoj izložbi, Bosanska vila, br. 23 i 24, 31. XII 1904, str. 436; Dr Miloje M. Vasić, n. d., str. 108—109.

sporazuma sa Upravom Galerije i bez primene odredaba iz člana 3. ovih pravila.³

Sada se pred nas postavlja osnovno pitanje: šta se sa ovom galerijom dalje dešavalo. Sudeći po mnogo čemu mogao bi se danas steći utisak da je početak ove zanimljive muzejske ustanove istovremeno označio i njen kraj. Ali, iako se za nju nije više učinilo mnogo, ona je ipak uspela da u okvirima Narodnog muzeja u Beogradu egzistira gotovo celu jednu deceniju. I zato smatramo da treba pogledati dalju sudbinu ove galerije. Da li je dobila svoj inventar, ne možemo da tvrdimo, jer nismo uspeli do danas da ga pronađemo, ali je činjenica da u inventaru Narodnog muzeja iz godina postojanja ove galerije nisu navedena dela koja pripadaju galeriji, što znači da možemo pretpostaviti da je inventarska knjiga Jugoslovenske umetničke galerije postojala. Za dalji razvoj galerije bila bi daleko značajnija materijalna podloga koja je, kao što ćemo videti, bila toliko minimalna da bi se moglo i zanemariti njeno postojanje. Trebalo je da galerija ima svoj vlastiti fond koji je istina i stvoren, ali tek četiri godine po osnivanju. Naime čuvar Narodnog muzeja dr Miloje Vasić upućuje 19. juna 1908. godine Upravi Fondova 280 dinara u zlatu i 99 dinara u srebru... da se izda, po odbitku troškova, uložna knjižica Uprave Fondova, koja će glasiti na Jugoslovensku galeriju Narodnog muzeja, čiji se fond ovim ulogom osniva.⁴ Jasno je da takva materijalna baza nije dozvoljavala ni pomisao o nekom otkupu.

Sticaj mnogih okolnosti, od kojih su primarne nedostatak finansijskih sredstava i nedostatak prostora u zgradi Narodnog muzeja (muzej je bio smešten u maloj zgradi koja se nalazila na današnjem Studentskom trgu u Beogradu i koja je srušena tokom I svetskog rata) učinili su da je razvoj galerije stagnirao u tolikoj meri da je na žalost činjenica kako se tokom decenije postojanja u njoj nije ništa promenilo, kao i da je jedini otkup za ovu galeriju izvršen u trenutku njenog osnivanja. Interesovanje za sudbinu ove galerije ponovo će se javiti tek 1912. godine, odnosno u vreme priprema IV jugoslovenske umetničke izložbe. Tada se javno konstatovalo da u Beogradu ne postoje prostorije u koje se mogu postaviti dela koja će biti otkupljena sa IV jugoslovenske umetničke izložbe, jer u Narodnom muzeju mesta nema, a galeriju Beograd i ima i nema.⁵ Poslednji put se o Jugoslovenskoj umetničkoj galeriji govorilo 1913. godine, kada je osnovan Odbor za organizaciju umetničkih poslova Srbije i jugoslovenstva, među čijim se zadacima nalazilo i podizanje zgrade za Jugoslovensku modernu galeriju.⁶ Ali opšte prilike u Srbiji (Odbor je osnovan u septembru 1913) i skoro izbijanje prvog svetskog rata onemogućili

³ Miloje M. Vasić, n. d., str. 99—103.

⁴ Arhiva Narodnog muzeja u Beogradu, br. 168 od 19. VI 1908.

⁵ P.(etar) B.(ajalović), Jugoslavenska izložba u Beogradu, Zvezda, sv. 7, 10. IV 1912, str. 443—444.

⁶ St., Odbor za organizaciju umetničkih poslova Srbije i jugoslovenstva, Delo, knj. 69, sv. 1, str. 155—157.

su da se taj plan i razradi, a kamoli sprovede u delo. A posle rata o Jugoslovenskoj umetničkoj galeriji nije više izgovoreno ni slova. Početkom dvadesetih godina onaj deo materijala ove galerije koji je odoleo svim potresima koji su tokom prvog svetskog rata uništavali i rasturali umetničko blago Narodnog muzeja jednostavno je pripojen fondusu Narodnog muzeja u Beogradu.

Posmatrana u okvirima kulturno umetničkog razvoja Beograda iz početka XX veka, sama ideja o potrebi osnivanja i pokušaj realizacije jedne ovakve ustanove pretvara celu tu stvar u jedan istorijski fenomen kome se danas moramo diviti. Pojava Jugoslovenske umetničke galerije pruža nam jedinstvenu sliku o visini svesti naše kulturne javnosti koja je bila takva da je stvarala Jugoslovensku umetničku galeriju u trenutku u kome je jugoslovenska država bila samo san daleke budućnosti, odnosno dok se većina jugoslovenskih zemalja nalazila u granicama dveju moćnih imperija: Austro-Ugarske i Turske. Naše saznanje da je osnova na kojoj počiva stvaranje Jugoslovenske umetničke galerije, kao i otvaranje I jugoslovenske umetničke izložbe, uostalom kao i cela pojava pokreta zbliženja jugoslovenskih naroda bila isključivo političkog karaktera ni malo ne umanjuje njen značaj. Šta više, moglo bi se čak reći da ta izuzetno homogena simbioza kulturne, umetničke i političke svesti daje celoj ovoj pojavi značaj još veće vrednosti, jer retki su istorijski trenuci u kojima se kulturni razvoj, umetničko stvaralaštvo i politička svest prepleću u jednu tako harmoničnu celinu, celinu u kojoj ne samo da nema prinude već ni primata jedne ili druge struje.

Da je neki drugačiji sticaj okolnosti uslovio mogućnost da se Jugoslovenska umetnička galerija razvija na onim tako konstruktivnim i dalekosežnim pravilima na kojima je formirana, mi bismo danas imali jedan izuzetan muzej naše umetnosti XX veka. Bila bi to ne samo bogata riznica naše umetnosti u kojoj bi se nalazila i najznačajnija ostvarenja naših najvećih umetnika već bi to bilo i mesto gde bi se očigledno zapažala sva ona mnogobrojna prepletanja međusobnih uticaja koja su se odigravala u slikarstvu jugoslovenskih naroda i stvarala plodonosno polje na kome se razvila jugoslovenska likovna umetnost, koja po mnogim svojim osobinama predstavlja željeni ideal muzeja naše savremene umetnosti, odnosno jugoslovenska umetnost bi tada zaista imala svoj musée imaginaire.

Ali i sama činjenica da je ideja o potrebi stvaranja jedne muzejske institucije koja će se baviti isključivo savremenom umetnošću jugoslovenskih naroda nastala u Beogradu još 1904. godine i da je takva ideja bila prihvaćena i da se o njoj vodilo računa gotovo celu jednu deceniju, pruža nam retko sugestivnu sliku o dalekosežnosti shvatanja, kao i o političkoj i intelektualnoj zrelosti naše kulturne javnosti toga doba. U istoj meri pojava Jugoslovenske umetničke galerije u Beogradu predstavlja jedno izuzetno svedočanstvo zbliženja jugoslovenskih naroda, ili ako hoćete jugoslovenskih umetnika, čiji značaj ni kratko postojanje ove galerije, čak ako možemo tako da kažemo, ni njena nepostojeca egzistencija, ne može da umanjuje u tolikoj meri da bismo je danas smeli prepustiti zaboravu.

Summary

THE BEGINNINGS OF CRITICISM AND THEORY OF ARCHITECTURE AND URBANISM IN CROATIA

The first competent criticisms of architecture and urbanism, appeared in Croatia in the 1880's, and this was related to the starting of the Journal «The News of the Society of Engineers and Architects» («Viesti društva inženira i arhitekata»), (since 1880) and to the big sway in civil engineering which came as a consequence after the general regulating scheme for Zagreb in 1887. The authors of the earliest retrospections like that of Ivan Doljak and Fran Vrbanić remain on the level of plain descriptions of the buildings or sociological analysis of the circumstances of the habitat in the town. Iso Krsnjavi initiated criticism in architecture and urbanism, which was written from clear theoretical positions, and he was followed by engineers and architects Albert Švarc, Martin Pilar, Janko Holjac and others. Writing mainly from historicism stand, they indubitably showed the values of their own civil engineering heritage, searching for a synthesis in the idea of a national construction style.

Upon the appearance of new generations of architects educated in the spirit of retormatory ideas of J. Ruskin and

O. Wagner, brought a confrontation even in architectural criticism. The breaking role occurred with the programed text of Viktor Kovačić in «Moderna architecture» («Moderna arhitektura») 1900, in which he gave a theoretical modern position and for his attitudes he won over not only younger architects but even progressive writers and literature critics as A. G. Matoš and Vladimir Lunaček. A significant impulse to the urbanistic criticism was given during the stay of C. Gurlitt in Zagreb and his lectures which were published in 1903 in a special brochure, and about the building of cities wrote competently as conossers engineers Valentin Lapaine, Adolf Ehrlich, Gjuro Ehrlich, and a geometer Milan Kreković published in 1904 a pamphlet «Founding of Towns» («Osnivanje gradova») in which a utopian-literary way exposes the first complete theory of a town. Professional architectonic and urbanistic criticism, would eventually appear only some time before the end of the interval in the person of Kosta Strajnić who connects the periods of «Moderna» with that of the one between the two wars.

ŽARKO DOMLJAN

Résumé

LA FONDATION ET UN ESSAI DE LA REALISATION DU PREMIER MUSEE D'ART YUGOSLAVE CONTEMPORAIN

Une des nombreuses conséquences relatives à notre art et provenant de la fameuse I ère exposition d'art yougoslave qui a eu lieu à Belgrade en 1904, est un essai de la réalisation de la Galerie d'art yougoslave à Belgrade, qui a été fondée le 19 novembre 1904. Si le rôle de cette galerie, conçu au moment de la fondation, eût pu être réalisé, c'est-à-dire si la galerie eût pu se développer, on aurait eu aujourd'hui un Musée d'art yougoslave du XXe siècle qui aurait été l'idéal désiré en d'autres termes, l'art yougoslave aurait possédé réellement son «musée imaginaire».

Mais le manque de superficie dans le Musée National qui, jusqu'au moment de sa constitution en une institution indépendante, devait avoir soin de fonds et des affaires de la galerie, et le manque des moyens ont contribué au triste échec d'une grande idée qui n'a pas avancé d'un pas depuis son point de départ.

En fait, il s'agissait d'une petite chambre du Musée National où l'on exposait des oeuvres de Ivan Angelov, Menci Klement Crnčić, Emanuel Vidović, Tomislav Krizman, Ivan Meštrović, Rudolf Valdec, Bela Cikoš Sesia, Oton Iveković, Celestin Medović, Anton Gvajš, Josif Zolja, Rihard Jakopič, Ivan Grohar, Matija Jama, Ferdo Vesel, Josif Danilovec et Stevo Todorović.

On parlait pour la dernière fois de cette galerie en 1913 quand il a été constitué le Comité de l'organisation des affaires artistiques de la Serbie et de la Yougoslavie parmi les tâches duquel se trouvait aussi l'édification d'un bâtiment réservé à la Galerie moderne yougoslave. Au commencement des années vingt, la partie du matériel appartenant à cette la galerie, qui a survécu au désastre de la guerre s'est trouvé simplement annexée au fonds du Musée National de Belgrade.

Le simple fait que l'idée de la nécessité d'une telle institution qui n'aurait pour le but que l'art contemporain des peuples yougoslaves a surgi et a été embrassée beaucoup avant la formation de l'Etat yougoslave témoigne du niveau très élevé de notre opinion public culturel de cette époque soit sur le plan politique, soit sur les plans culturels et artistiques.

L'apparition de la Galerie d'art yougoslave à Belgrade représente un témoignage exceptionnel de la fraternité des peuples yougoslaves dont l'importance ne saurait pas être diminuée à tel point qu'aujourd'hui on aurait le droit de la négliger à cause de sa courte existence ou, si l'on peut dire, à cause de son existence iréelle.

KATARINA PAVLOVIC